

«АЛПОМИШ» ЭПОСИНИНГ ГЕНЕЗИСИ

Нурмухамедова Моҳира Ураловна

Ўзбекистон-Финландия Педагогика институти ўқитувчиси

mohiranurmuhammedova63@gmail.com Тел:97-922-79-28

Аннотация: Алпомиш ўзбек адабиётининг энг машхур дostonларидан бири бўлиб, оғзаки халқ анъаналарида чуқур илдиз отган. Ушбу дostonнинг генезисини бир неча нуқтаи назардан кўриш мумкин: "Алпомиш" дostonи ўзбек халқининг ўзига хослиги ва маданиятини шакллантираётган даврда вужудга келган. Унда Марказий Осиёда мавжуд бўлган тарихий воқеалар, урф-одатлар ва анъаналар акс эттирилган. "Алпомиш" авлоддан-авлодга оғзаки равишда ўтиб келган, бу унинг ўзгарувчанлиги ва турли маданий шароитларга мослашишига ҳисса қўшган. Оғзаки ижрочилар (бахши) ушбу дostonни сақлаш ва тарқатишда муҳим рол ўйнаган.

Аннотация: "Алпомиш" - один из самых известных эпосов узбекской литературы, глубоко уходящий корнями в устные народные традиции. Генезис этого эпоса можно рассматривать с нескольких точек зрения: эпос "Алпомиш" возник в то время, когда узбекский народ формировал свою идентичность и культуру. В нем отражены исторические события, обычаи и традиции, существовавшие в Центральной Азии. "Алпомиш" передавался в устной форме из поколения в поколение, что способствовало его вариативности и адаптации к различным культурным условиям. Устные исполнители (бахши) сыграли важную роль в сохранении и распространении этого эпоса.

Abstract: "Alpomish" is one of the most famous epics of Uzbek literature, deeply rooted in oral folk traditions. The genesis of this epic can be viewed from several points of view: the epic "Alpomish" arose at a time when the Uzbek people were forming their identity and culture. It reflects historical events, customs and traditions that existed in Central Asia. Alpomish was passed down orally from generation to generation, which contributed to its variability and adaptation to different cultural conditions. Oral performers (bakhshi) played an important role in the preservation and dissemination of this epic.

Калит сузлар: Алпомиш, Барчин, Алп тоғи, генезис, дoston, эпос, бахши, халқ оғзаки ижоди, қахрамон, афсонаси, ватан олдидаги бурч.

Ключевые слова: Алпомиш, Барчин, альпийская гора, Генезис, эпос, эпопея, бахши, устное народное творчество, герой, легенда, долг перед Отечеством.

Keywords: Alpomish, Barchin, Alpine slide, Genesis, epic, epic, Bakhshi, oral folk art, hero, legend, duty to the Fatherland.

Достонда қаҳрамон Алпомишнинг жасоратлари, унинг душманлар билан кураши, севги ва садоқат ҳақида ҳикоя қилинади. Ушбу мавзулар универсалдир ва шараф, жасорат ва садоқат каби инсоний қадриятларни акс эттиради. Достон тил, метафора ва образларга бойлиги билан ажралиб туради, бу уни нафақат ўзбек адабиёти, балки қиёсий адабиётшунослик учун ҳам муҳим ўрганиш объектига айлантиради.

Алпомиш ўзбек маданияти ва ўзига хослиги тимсолига айланди, рассомлар, ёзувчилар ва муסיқачиларни янги асарлар яратишга илҳомлантирди.

"Алпомиш" достони генезисини ушбу ноёб достонни шакллантирган тарихий, маданий ва адабий омилларнинг ўзаро таъсири натижаси деб ҳисоблаш мумкин.

Алпомиш-туркийзабон халқлар орасида халқ қаҳрамонлик эпоси. Бу 14-17-асрларда, Ўрта Осиё халқлари Жунгар ҳукмдорларига қарши қаттиқ кураш олиб борган пайтда шаклланган қаҳрамон Алпомиш ва унинг жасоратлари ҳақидаги эпик достондир. Алпомиш афсонасининг энг кенг версияси ўзбек ҳикоячиси Фозил Юлдош ўғлидан ёзилган.

Композицион жиҳатдан Достон 2 қисмга бўлинган:

- 1) Алпомишнинг келин учун саёҳати, рақиб куёвлар билан рақобати, қаҳрамонларнинг никоҳи;
- 2) Алпомишнинг Қалмоқ ҳукмдори Тайчахонга қарши юриши, унинг етти йиллик қамоқда қолиши ва қаҳрамоннинг ватанига ғалаба билан қайтиши.

Достоннинг асосий ғояси халқнинг мустақиллик учун кураши, юксак инсоний қадриятлар, адолатли ва тинч ҳаёт ўрнатиш. 1939 йилда Алпомишнинг биринчи қисми Тошкентда русча таржимада нашр этилди. Шоир Хамид Олимжон томонидан таҳрир қилинди ва муҳим қисқартмалар билан нашр этилди. Достон сюжети қадимги туркий ва мўғул халқлари мифологиясига яқин.

"Алпомиш" қаҳрамонлик эпоси ўзбек халқининг сеvimли ва кенг тарқалган эпик асарларидан биридир. "Алпомиш" достони дунё халқлари ижодиётининг энг бой хазинасида "Йўлбарс терисидаги «Рицар», "Манас",

"Калевала" ва бошқа машҳур эпик асарлар каби ажойиб ва шарафли ўринни эгаллайди .

Халқ оғзаки ижодидаги асар ёки сўз бойлигимиздаги сўзнинг қадимийлигини аниқлаш учун унинг ёндош халқлар асарларида ёки шу халқ тилида мавжудлигини ўрганиш фойдалидир. Шу муносабат билан "Алпомиш" достонининг мазмуни билан боғлиқ асосий воқеалар Олтой, Словян, Бошқирд, Қозоқ, Қорақалпоқ ва бошқа туркий халқлар орасида эртак, ривоят, достон шаклида мавжуд бўлиб, бу асар ниҳоятда қадим замонларда яратилганлигини исботлайди.

1999 йилда достоннинг минг йиллик тўйи катта тантаналар билан нишонланиб, ўзбек халқи ўз аجدодлари хотирасини, қадриятларнинг қадрини эслай бошлаганини исботлади .

Тарихда қабила, уруғ ва элат алоҳида халқ сифатида шаклланганлиги сабабли, бу жараён ўзининг бадиий ифодасини, биринчи навбатда, қаҳрамонлик эпоси ҳисобланган махсус йирик, эпик асарда топади. Профессор Б. Сарлаков ўзбек эпосини мустақил халқ сифатида бирлаштиришнинг муҳим вазифасини таърифлар экан, Б. Сарлаков шундай дейди: дастлаб қабила, сўнгра элат достони сифатида вужудга келган Алпомиш достони кейинчалик ўзбек халқининг қаҳрамонлик эпоси сифатида тан олинди.

"Дарҳақиқат, Достон мазмунида Амударё четида яшаган аҳоли тарихига бағишланган жуда кўп ёдгорлик плиталари мавжуд. Белгиларнинг ўзаро муносабати: ота – ўғил; ота – қиз; она – ўғил; она – қиз; ака; эр – хотин; ер бошқарувчиси – эл; оилавий бурч - бола олдидаги бурч – эл олдидаги бурч – Ватан олдидаги бурч ва бошқа йўналишларда моҳият аниқ ифодаланган. Натижада, Достон шунчаки тингловчининг вақтини ўтказиш учун яратилган Эрмак эмас, балки миллий қаҳрамонлик эпосига юкланган вазифани бажариш дурдонаси эканлиги аён бўлади. Аввало, достондаги афсонавий дунёқараш элементларини аниқлашга ҳаракат қилайлик .

Ҳақимбек, қалдирғоч, Барчин туғилишида илоҳий ҳомийлик белгиларини эслайлик. Ёй, ўқлар, орзулар, кўриқчилар каби жонсиз нарсалар - объектлар, отлар, туялар, ғозлар каби ҳайвонларнинг ҳомийлик белгилари - тотемизм тушунчалари эканлиги "Алпомиш" жуда қадимий асар эканлигини тасдиқлайди. Ҳақимбек Алпомиш исмини бобоси Алпинбидан қолган ёй ёрдамида олди. Тарихчиларнинг фикрига кўра, жуда қадим замонларда исм бериш одати йўқлиги маълум бўлди . Агар унинг исми вақтинчалик деб ҳисобланса, у қандайдир қаҳрамонлик кўрсатмагунча. Ва унинг ҳақиқий исми

йигит қахрамонлик кўрсатиб, умумбашарий ҳайратга сабаб бўлганида олинган.

Ҳакимбек "Алпомиш" номини атиги етти ёшида олди, чунки у Асқар тоғининг чўққиларини ўз ўқи атрофида уча олди. Алпомиш номи икки қисмдан иборат" Алп "гигант" помиш " Баҳодир, Паҳлавон деган маънони англатади. Қўшилганда, бу икки қисм улкан паҳлавонни белгилаш учун ишлатилган. Номлари маълум маънога эга бўлган Достон қахрамонларининг аксарияти. Алпинби гигант + қабиланинг этакчиси; Добонби-пасс + қабилараҳбари; Бойбури - катта бўри (баъзи манбаларга кўра, оқ бўри); Боисари – катта тепа ёки оқ бўри; Кунтугмиш – кун (қуёш) туғилади; Ҳакимбек – доно, билимдон, ақлли – қалдирғоч-инсон ва Худо ўртасидаги алоқа қуши; Барчиной-билан боғланади, ёввойи ўрдак каби маънолар .

"Алпомиш" достони нафақат ижро этилиши, балки мазмуни, ғалати тасодифий воқеалар тасвири, қахрамонларнинг саргузаштлари, ҳаётий муаммоларни юклаш жиҳатидан ҳам қийин. Масалан, фан тарихида аёлнинг бир оилада бир нечта ака - ука билан турмуш қуриши-полиандрия ҳақида маълумотлар мавжуд. Фозилнинг ҳамроҳи ўғли бундай оилавий тизим ҳақида маълумотга эга ёки йўқлигини билмаймиз. Аммо ўқитувчидан ўрганилган матнга садоқат, ўқитувчининг фикрини такрорламаслик, ота Фозил ҳақидаги достонда ўқитувчининг сўзларини бузмаслик одати, Алп биродарлар номидан бир неча бор ҳамма нарсани кўрсатади: "... ёки биздан бирини белгиланг ёки баримизни белгиланг. "Минг йиллар олдин инсоният тарихида содир бўлган оиладаги кўпхотинлилик тушунчаси" Алпомиш" да қандай сақланиб қолган? Бундан ҳам қизиқроқ нарса, на Боярлар, на Барчинлар Алп тоғларининг ака-укаларининг сўзларига асабий муносабатда бўлиб, бу баёнотни оддий уй ҳаётининг ҳолати деб билишади. Ҳозирги ижтимоий ҳаёт нуқтаи назаридан батафсил тушуниш ва талқин қилиш жуда қийин, чунки достонда жуда кўп сюжет рамкалари мавжуд. Олимлар уларга энг юқори даражада илмий тушунтириш беришга ҳаракат қилмоқдалар.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А. “Алпомиш” достонининг 1000 йиллигига бағишланган тантанали маросимда сўзланган нутқ. Халқ сўзи, 1999-йил, 9-ноябр.
2. Юлдаш оглы, Фазил: Алпамыш [[Текст]:]: Узб. нар. творчество: По варианту Фазила Юлдаша / Пер. с узб. Лев Пеньковский; Ред. и примеч. В. Жирмунского Ташкент: Изд-во лит. и искусства им. Г. Гуляма, 1974 - 9-10 с.
3. SEMPO, Y. E., & KITABI, B. (2017). Uluslararası Türk Dünyası. 7. Michael McCarthy and Felicity O'Dell." English Idioms in Use"—Cambridge university press.—L.
4. Xolmanova, Z. Eski o ‘zbek tiliga xos ayrim leksemalar semantikasi va lingvokulturologik xususiyatlari. O ‘ZBEKIST, 38.
5. Alpomish (O‘zbek xalq qahramonlik dostoni).- Toshkent: Sharq, 2010
6. Имомов К., Мирзаев Т., Саримсоқов Б. ва бошқалар. Ўзбек халқ оғзаки поэтик ижоди. – Тошкент: Ўқитувчи, 1990, 252-бет.
7. Алпамыш. Узбекский народный эпос. -М: Детгиз, 1958.
8. Юнусов. Ғ. Билим ўчоғи, 1923-йил, 2-3-сон. 39-59-бетлар; А.Алавий.
9. Ўзбек Халқ Оғзаки Ижоди <https://E-Adabiyot.Uz/Maqola>